

Bērnu tiesību konvencija

Izpl.:
VISPĀRĒJAS LIETOŠANAS

CRC/C/GC/7/1. red.
2006. gada 20. septembris

Orīģināls: ANGLŪ VALODĀ

BĒRNU TIESĪBU KOMITEJA
Četrdesmitā sesija
Ženēva, 2005. gada 12.–30. septembris

VISPĀRĒJAIS KOMENTĀRS NR. 7 (2005)

Bērnu tiesību īstenošana agrīnā bērnībā

I. IEVADS

1. Šis vispārējais komentārs ir sagatavots, pamatojoties uz Komitejas pieredzi, pārskatot dalībvalstu ziņojumus. Daudzos gadījumos dalībvalstis sniedz ļoti maz informācijas par agrīna vecuma bērniem, un piezīmes galvenokārt attiecas tikai uz bērnu mirstību, dzimšanas reģistrāciju un veselības aprūpi. Komiteja uzskatīja, ka ir nepieciešams apspriest Bērnu tiesību konvencijas ietekmi uz maziem bērniem. Attiecīgi 2004. gadā Komiteja veltīja savu vispārējās diskusijas dienu jautājumam par bērnu tiesību īstenošanu agrīnā bērnībā. Šīs diskusijas rezultātā tika izstrādāts ieteikumu kopums (sk. CRC/C/143, VII nodaļa) un lēmums sagatavot vispārējo komentāru par šo svarīgo tēmu. Ar šo vispārējo komentāru Komiteja vēlas mudināt atzīt, ka maziem bērniem ir visas Konvencijā noteiktās tiesības un ka agrīnā bērnība ir kritisks periods šo tiesību īstenošanai. Komitejas darba definīcija terminam “agrīnā bērnība” attiecas uz visiem maziem bērniem no dzimšanas brīža, zīdaiņa vecumā, pirmsskolas vecumā un vecumā, kad viņi uzsāk skolas gaitas (sk. turpmāk 4. punktu).

II. VISPĀRĒJĀ KOMENTĀRA MĒRĶI

2. Šī vispārējā komentāra mērķi ir šādi:
- stiprināt izpratni par visu mazo bērnu cilvēktiesībām un pievērst dalībvalstu uzmanību to pienākumiem attiecībā pret maziem bērniem;
 - komentēt noteiktus agrīnas bērnības aspektus, kas ietekmē tiesību īstenošanu;
GE.06-44380
 - mudināt atzīt, ka arī mazi bērni jau no dzimšanas piedalās sabiedrības dzīvē, viņiem ir savas intereses un spējas, viņi ir neaizsargāti un viņiem ir nepieciešama aizsardzība, padomi un atbalsts savu tiesību īstenošanā;
 - pievērst uzmanību tam, cik bērni agrīnā bērnībā ir atšķirīgi, tostarp mazi bērni atrodas atšķirīgos apstākļos, viņi gūst atšķirīgas kvalitātes pieredzi un viņu attīstību veicina atšķirīga ietekme, un tas ir jāņem vērā, īstenojot Konvenciju;
 - norādīt, ka dažādās kultūrās no maziem bērniem sagaida atšķirīgas lietas un pret viņiem izturas atšķirīgi, tostarp pastāv dažādas vietējās paražas un prakses, kas jāciens, izņemot gadījumus, kad tās pārkāpj bērnu tiesības;

f) uzsvērt mazo bērnu neaizsargātību pret nabadzību, diskrimināciju, ģimenes izjukšanu un daudzām citām nelaimēm, kas ir pretrunā viņu tiesībām un mazina viņu labklājību;

g) veicināt visu mazo bērnu tiesību īstenošanu, formulējot un sekmējot vispārējās politikas nostādnes, tiesību aktus, programmas, prakses un profesionālās apmācības kursus un veicot izpēti, kā arī šajos procesos īpašu uzmanību pievēršot bērnu tiesībām agrīnā bērnībā.

III. CILVĒKTIESĪBAS UN MAZI BĒRNI

3. **Mazi bērni ir tiesību turētāji.** Bērnu tiesību konvencijā “bērns” tiek definēts šādi: “ikviens cilvēks, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu, ja vien saskaņā ar attiecīgajiem tiesību aktiem pilngadība neiestājas agrāk” (1. pants). Tātad maziem bērniem ir visas Konvencijā noteiktās tiesības. Viņi ir tiesīgi uz īpašas aizsardzības pasākumiem un atbilstoši savu spēju attīstībai ir tiesīgi pakāpeniski īstenot savas tiesības. Komiteja raizējas, ka, pildot savus pienākumus saskaņā ar Konvenciju, dalībvalstis nav pievērsušas pietiekamu uzmanību mazajiem bērniem, kas arī ir tiesību turētāji, un tiesību aktiem, politikas nostādnēm un programmām, kas nepieciešamas, lai bērni varētu īstenot savas tiesības šajā atšķirīgajā bērnības posmā. Komiteja atkārtoti norāda, ka Bērnu tiesību konvencija bērniem agrīnā vecumā ir jāpiemēro holistiskā veidā, ņemot vērā universāluma principu un visu cilvēktiesību nedalāmību un savstarpēju atkarību.

4. **Agrīnās bērnības definīcija.** Dažādās valstīs un reģionos atkarībā no vietējām tradīcijām un pamatizglītības organizēšanas agrīnā bērnība tiek definēta dažādi. Dažās valstīs bērni uzsāk skolas gaitas drīz pēc 4 gadu vecuma sasniegšanas. Citās valstīs šī pāreja no pirmsskolas vecuma uz skolas vecumu notiek aptuveni 7 gadu vecumā. Apsverot tiesības agrīnā bērnībā, Komiteja vēlas šajā vecuma grupā iekļaut visus mazos bērnus – no dzimšanas brīža, zīdaiņa vecumā, pirmsskolas vecumā un vecumā, kad bērni uzsāk skolas gaitas. Attiecīgi Komiteja ierosina, ka būtu lietderīgi agrīno bērnību definēt kā periodu līdz 8 gadu vecumam; dalībvalstīm ir jāpārskata savi pienākumi pret maziem bērniem, ņemot vērā šo definīciju.

5. **Pozitīva darba kārtība attiecībā uz agrīnu bērnību.** Komiteja mudina dalībvalstis izstrādāt pozitīvu darba kārtību attiecībā uz bērnu tiesībām agrīnā bērnībā. Ir nepieciešams mainīt tradicionālo viedokli, saskaņā ar kuru agrīnā bērnība tiek uzskatīta par periodu, kurā nenobriedis cilvēks socializējas, lai iegūtu nobriedušas pieaugušas personas statusu. Konvencija nosaka, ka visi bērni, tostarp paši mazākie, ir jāciens kā personas, kurām ir pašām savas tiesības. Ir jāatzīst, ka mazi bērni ir aktīvi ģimenes, kopienas un sabiedrības locekļi, kuriem ir savas rūpes, intereses un viedoklis. Lai īstenotu savas tiesības, maziem bērniem ir nepieciešama fiziska aprūpe, emocionāla aprūpe un iecītīgi padomi, kā arī laiks un telpa sociālām rotaļām, izpētei un mācībām. Šīs prasības visefektīvākajā veidā iespējams apmierināt, pieņemot atbilstošus tiesību aktus, politikas nostādnes un programmas attiecībā uz bērniem agrīnā vecumā, tostarp izstrādājot minēto dokumentu īstenošanas un neatkarīgas uzraudzības mehānismu, piemēram, ieceļot bērnu tiesību komisāru un novērtējot to, kā tiesību akti un politikas nostādnes ietekmē bērnus (sk. Vispārējo komentāru Nr. 2 (2002) par neatkarīgu cilvēktiesību iestāžu lomu, 19. punktu).

6. **Agrīnas bērnības iezīmes.** Agrīnā bērnība ir kritisks periods bērnu tiesību īstenošanai. Šajā periodā:

a) mazi bērni pieredz visstraujāko augšanu un izmaiņas visā cilvēka dzīves laikā – nobriest viņu ķermenis un nervu sistēma, palielinās mobilitāte, uzlabojas saziņas prasmes un prāta spējas un strauji mainās viņu intereses un spējas;

b) mazi bērni izveido spēcīgas emocionālās saites ar saviem vecākiem vai citiem aprūpētājiem, no kuriem viņi sagaida un pieprasa audzināšanu, aprūpēšanu, padomus un aizsardzību, respektējot viņu individualitāti un spēju attīstību;

c) mazi bērni izveido svarīgas attiecības gan ar sava vecuma bērniem, gan ar jaunākiem un vecākiem bērniem. Šajās attiecībās viņi iemācās vienoties par kopīgām darbībām un koordinēt tās, atrisināt strīdus, turēt solījumus un uzņemties atbildību par citiem;

d) mazi bērni aktīvi atklāj jēgu savas pasaules fiziskajām, sociālajām un kultūras dimensijām, pakāpeniski mācoties no savām darbībām un no mijiedarbības ar citiem – gan bērniem, gan pieaugušajiem;

e) mazu bērnu pirmie dzīves gadi ir viņu fiziskās un garīgās veselības, emocionālās drošības, kultūras un personas identitātes un spēju attīstības pamats;

f) mazu bērnu augšanas un attīstības temps ir atkarīgs no katra bērna individuālajām īpatnībām un dzimuma, dzīves apstākļiem, ģimenes sastāva, aprūpes pasākumiem un izglītošanas sistēmas;

g) mazu bērnu augšanu un attīstību spēcīgi ietekmē katrā kultūrā valdošie uzskati par bērnu vajadzībām un pienācīgu attieksmi pret viņiem, kā arī par viņu aktīvu dalību ģimenes un kopienas dzīvē.

7. Bērnu atšķirīgo interešu, pieredzes un grūtību, ar ko viņi sastopas, respektēšana ir sākums viņu tiesību īstenošanai šajā svarīgajā viņu dzīves posmā.

8. **Pētījumi par agrīno bērnību.** Komiteja norāda uz arvien pieaugošo teorētisko zināšanu un pētījumu apjomu, kas apstiprina, ka vislabāk ir mazus bērnus uztvert kā sociālas personas, kuru izdzīvošana, labklājība un attīstība ir atkarīga no un pamatojas uz ciešām attiecībām. Parasti šīs attiecības tiek izveidotas ar nelielu skaitu personu, kam bērna dzīvē ir ļoti svarīga loma, parasti ar vecākiem, paplašinātās ģimenes locekļiem un vienaudžiem, kā arī ar aprūpētājiem un citiem speciālistiem, ar kuriem bērns nonāk saskarsmē agrīnā bērnībā. Tajā pašā laikā agrīnās bērnības sociālo un kultūras dimensiju izpētē uzmanība tiek vērsta uz atšķirīgajiem veidiem, kādos tiek saprasta un veicināta agrīna attīstība, tostarp atšķirīgām lietām, kas tiek gaidītas no maza bērna, un viņa aprūpes un izglītošanas pasākumiem. Mūsdienų sabiedrībai ir raksturīgi, ka arvien vairāk mazu bērnu aug daudz kultūru kopienās un vidē, kurā notiek straujas sociālas izmaiņas, kā arī mainās uzskati par maziem bērniem un tas, kas no viņiem tiek sagaidīts, tostarp tiek vairāk atzītas viņu tiesības. Dalībvalstis tiek mudinātas izmantot uzskatus un zināšanas par agrīno bērnību atbilstoši vietējiem apstākļiem un prakšu izmaiņām un saskaņā ar tradicionālajām vērtībām, ja vien tās nav diskriminējošas (Konvencijas 2. pants) un nekaitē bērnu veselībai un labklājībai (24. panta 3. punkts) vai interesēm (3. pants). Visbeidzot pētījumos ir noskaidroti galvenie riski, kam ir pakļauti mazi bērni – nepilnvērtīgs uzturs, slimības, nabadzība, nevērība, sociālā atstumtība un dažādi citi nelabvēlīgi apstākļi. Pētījumi liecina, ka, īstenojot atbilstošas profilakses un intervences stratēģijas attiecībā uz bērniem agrīnā vecumā, ir iespējams pozitīvi ietekmēt mazu bērnu labklājību un nākotnes izredzes. Tādējādi bērnu tiesību īstenošana agrīnā bērnībā ir efektīvs veids, kā palīdzēt novērst personiskas, sociālas un ar izglītību saistītas grūtības sākumizglītības vecumā un pusaudžu gados (sk. Vispārējo komentāru Nr. 4 (2003) par pusaudžu veselību un attīstību).

III. VISPĀRĒJIE PRINCIPI UN TIESĪBAS AGRĪNĀ BĒRNĪBĀ

9. Komiteja ir norādījusi, ka Konvencijas 2., 3., 6. un 12. pantā ir noteikti vispārējie principi (sk. Vispārējo komentāru Nr. 5 (2003) par vispārējiem Konvencijas īstenošanas pasākumiem). Katrs no šiem principiem ietekmē bērnu tiesības agrīnā bērnībā.

10. **Tiesības dzīvot, izdzīvot un attīstīties.** Bērnu neatņemamās tiesības dzīvot un dalībvalstu pienākums darīt visu iespējamo, lai nodrošinātu ikviena bērna izdzīvošanu un attīstību, ir minētas 6. pantā. Dalībvalstis tiek aicinātas veikt visus iespējamus pasākumus, lai uzlabotu māšu un bērnu perinatālo aprūpi, samazinātu zīdaiņu un bērnu mirstību un radītu tādas apstākļus, kas veicina visu mazu bērnu labklājību šajā kritiskajā dzīves posmā. Nepilnvērtīgs uzturs un novēršamas slimības joprojām ir būtisks šķērslis tiesību īstenošanai agrīnā bērnībā. Izdzīvošanas un fiziskās veselības nodrošināšana ir prioritātes, bet dalībvalstīm tiek atgādināts, ka 6. pants aptver visus attīstības aspektus un ka mazu bērnu veselība un psihosociālā labklājība daudzējādā ziņā ir savstarpēji atkarīgi stāvokļi. Gan veselību, gan psihosociālo labklājību apdraud nelabvēlīgi dzīves apstākļi, nevērīga, vienaldzīga vai vardarbīga attieksme un ierobežotas iespējas izpaust cilvēka potenciālu. Maziem bērniem, kas aug sevišķi smagos apstākļos, ir nepieciešama īpaša uzmanība (sk. turpmāk VI nodaļu). Komiteja dalībvalstīm (un citām ieinteresētajām personām) atgādina, ka tiesības izdzīvot un attīstīties ir iespējams īstenot tikai holistiskā veidā, ieviešot visus pārējos Konvencijas noteikumus, tostarp tiesības uz veselību, pilnvērtīgu uzturu, sociālo nodrošinājumu, pienācīgu dzīves līmeni, veselīgu un drošu vidi, izglītību un spēlēm (24., 27., 28., 29. un 31. pants), kā arī ņemot vērā vecāku pienākumu izpildi, sniedzot palīdzību un kvalitatīvus pakalpojumus (5. un 18. pants). No agrīna vecuma bērni ir jāiesaista aktivitātēs, kas sniedz informāciju par pareizu uzturu un veselīgu dzīvesveidu, kas veicina slimību profilaksi.

11. **Tiesības uz nediskriminēšanu.** Tiesības ikvienam bērnam bez jebkādas diskriminācijas nodrošina 2. pants. Komiteja mudina dalībvalstis saprast, kā šis princips ietekmē tiesību īstenošanu agrīnā bērnībā:

a) 2. pants nozīmē, ka mazus bērnus nedrīkst diskriminēt nekādos apstākļos un nekādu iemeslu dēļ, piemēram, ja tiesību akti neparedz vienādu aizsardzību pret vardarbību visiem bērniem, tostarp maziem bērniem. Mazi bērni ir īpaši pakļauti diskriminācijai, jo viņi ir salīdzinoši bezspēcīgi un viņu tiesību īstenošana ir atkarīga no citām personām;

b) 2. pants nozīmē arī to, ka nedrīkst diskriminēt noteiktas mazu bērnu grupas. Diskriminācija var izpausties kā nepietiekams uzturs, nepietiekama aprūpe un uzmanība, ierobežotas iespējas spēlēt, mācīties un izglītoties vai jūtu un viedokļu brīvas paušanas ierobežošana. Diskriminācija var izpausties arī kā barga attieksme vai nepamatotas gaidas, kas var būt izmantošana vai slikta izturēšanās. Piemēram,

- i) diskriminācija pret meitenēm ir nopietns tiesību pārkāpums, kas ietekmē viņu izdzīvošanu un visas viņu dzīves jomas, kā arī ierobežo viņu iespējas sniegt pozitīvu ieguldījumu sabiedrībā. Viņas var kļūt par selektīvu abortu, dzimumorgānu izkropļošanas, nevērīgas attieksmes un infanticīda upuriem, tostarp zīdaiņa vecumā tikt nepietiekami barotas. Var tikt gaidīts, ka meitenes uzņemsies pārmērīgus pienākumus ģimenē, un viņām var tikt liegta iespēja piedalīties pirmsskolas izglītībā un pamatizglītībā;
- ii) diskriminācija pret bērniem ar invaliditāti samazina viņu izredzes izdzīvot un dzīves kvalitāti. Šiem bērniem ir tiesības uz tādu pašu aprūpi, uzturu, audzināšanu un iedrošinājumu, kāds tiek sniegts citiem bērniem. Viņiem var būt nepieciešama īpaša papildu palīdzība, lai nodrošinātu viņu integrāciju un viņu tiesību īstenošanu;
- iii) diskriminējot bērnus, kuri ir inficēti ar HIV vai slimo ar AIDS vai kurus citādi skar HIV/AIDS, tiek liegta palīdzība un atbalsts, kas viņiem ir visvairāk nepieciešams. Diskriminācija ir sastopama valsts politikas nostādnes, pakalpojumu sniegšanā un pieejamībā, kā arī ikdienas praksēs, kurās tiek pārkāptas bērnu tiesības (sk. arī 27. punktu);
- iv) diskriminācija saistībā ar (bērnu vai viņu vecāku) etnisko izcelsmi, sociālo šķiru/kastu, personiskiem apstākļiem un dzīvesveidu, politisko pārliecību vai

religiskajiem uzskatiem liedz bērniem pilnvērtīgu dalību sabiedrības dzīvē. Tā ietekmē vecāku spēju pildīt savus pienākumus pret bērniem. Tā ietekmē arī bērnu iespējas un pašcieņu, kā arī veicina aizvainojuma rašanos un nesaskaņas starp bērniem un pieaugušajiem;

- v) Īpaši apdraudēti ir mazi bērni, kurus diskriminē vairāku iemeslu dēļ (piemēram, etniskās izcelsmes, sociālā statusa, kultūras piederības, dzimuma un/vai invaliditātes dēļ).

12. Mazi bērni izjūt arī viņu vecāku diskriminācijas sekas, piemēram, ja bērni ir dzimuši ārvalstī vai citos apstākļos, kas atšķiras no tradicionālajām vērtībām, vai ja viņu vecāki ir bēgļi vai patvēruma meklētāji. Dalībvalstīm ir pienākums uzraudzīt jebkāda veida diskrimināciju un cīnīties ar to neatkarīgi no tās izpausmes un neatkarīgi no tā, vai diskriminācija notiek ģimenē, kopienā, skolā vai citās iestādēs. Īpašas bažas ir par iespējamu diskrimināciju saistībā ar mazu bērnu piekļuvi kvalitatīviem pakalpojumiem, jo īpaši, ja veselības aprūpe, izglītība, labklājība un citi pakalpojumi nav pieejami visiem un ja tos kopīgi nodrošina valsts, privātās un labdarības organizācijas. Pirmkārt, Komiteja mudina dalībvalstis uzraudzīt tādu kvalitatīvu pakalpojumu pieejamību un piekļuvi tiem, kas veicina mazu bērnu izdzīvošanu un attīstību, tostarp dalībvalstīm būtu sistemātiski jāvāc dati, kas sagrupēti pēc galvenajiem mainīgajiem lielumiem saistībā ar bērnu un ģimeņu izcelsmi un apstākļiem. Otrkārt, var būt nepieciešamas darbības, lai garantētu, ka visiem bērniem ir vienādas iespējas saņemt pieejamos pakalpojumus. Vispārīgi dalībvalstīm ir jāvairo informētība par diskrimināciju gan pret maziem bērniem kopumā, gan pret konkrētām mazāk aizsargātām grupām.

13. **Bērnu intereses.** Konvencijas 3. pantā ir izklāstīts princips, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm. Tā kā mazi bērni ir nosacīti nenobrieduši, viņi paļaujas uz atbildīgajām iestādēm, kuru pienākums ir izvērtēt un pārstāvēt viņu tiesības un intereses saistībā ar lēmumiem un darbībām, kas ietekmē viņu labklājību, vienlaikus ņemot vērā bērna uzskatus un spēju attīstību. Bērna interešu princips Konvencijā minēts vairākkārt (tostarp 9., 18., 20. un 21. pantā, kas visvairāk attiecas uz agrīno bērnību). Bērna interešu prioritātes princips attiecas uz visām darbībām, kas skar bērnus, un paredz veikt aktīvus pasākumus bērnu tiesību aizsardzībai un izdzīvošanas, augšanas un labklājības veicināšanai, kā arī pasākumus, kas nodrošina atbalstu un palīdzību vecākiem un citiem cilvēkiem, kuri ikdienā ir atbildīgi par bērnu tiesību īstenošanu.

a) *Konkrētu bērnu intereses.* Pieņemot jebkuru lēmumu par bērnu aprūpi, veselību, izglītību u. c., ir jāievēro bērna interešu prioritātes princips, un tas attiecas arī uz lēmumiem, ko pieņem vecāki, speciālisti un citas personas, kuras ir atbildīgas par bērniem. Dalībvalstis tiek aicinātas nodrošināt, lai jebkurā tiesvedībā mazus bērnus neatkarīgi pārstāvētu kāda persona, kas darbojas konkrēto bērnu interesēs, un lai visos gadījumos, kad bērni spēj paust savu viedokli vai izvēli, viņi tiktu uzklauti.

b) *Mazu bērnu kā grupas vai vienuma intereses.* Izstrādājot jebkuru tiesību aktu vai politikas nostādni, pieņemot jebkuru administratīvu vai tiesas lēmumu un sniedzot pakalpojumus, kas skar bērnus, vienmēr ir jāievēro bērna interešu prioritātes princips. Tas ietver darbības, kas tiešā veidā ietekmē bērnus (piemēram, saistībā ar veselības aprūpes pakalpojumiem, aprūpes sistēmām vai skolām), kā arī darbības, kas netiešā veidā ietekmē mazus bērnus (piemēram, saistībā ar vidi, mājokli vai transportu).

14. **Mazu bērnu viedokļu un jūtu cienīšana.** Tas, ka bērnam ir tiesības brīvi paust savu viedokli visos jautājumos, kas viņu skar, un viņa viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība, ir noteikts 12. pantā. Šīs tiesības pastiprina mazu bērnu statusu, kas viņiem dod tiesības aktīvi piedalīties savu tiesību sekmēšanā, aizsardzībā un uzraudzībā. Bieži vien netiek izrādīta

pienācīga cieņa pret maza bērna darbībām, viņam aktīvi piedaloties ģimenes, kopienas un sabiedrības dzīvē, vai arī bērna vecuma vai nepietiekamā brieduma dēļ šīs darbības noraida kā neatbilstošas. Daudzās valstīs un reģionos tradicionāli ir ticis uzsvērts, ka mazi bērni ir jāapmāca un jāsocializē. Viņi ir uzskatīti par nepietiekami attīstītiem, kam trūkst pat elementāras spējas saprast, sazināties un izdarīt izvēli. Viņi ir bijuši bezspēcīgi savās ģimenēs, bieži vien bez tiesībām uz viedokli un neredzami sabiedrībā. Komiteja vēlas uzsvērt, ka 12. pants attiecas gan uz jaunākiem, gan uz vecākiem bērniem. Tā kā pat paši mazākie bērni ir tiesību turētāji, viņi ir tiesīgi paust savu viedokli, kam “jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei” (12. panta 1. punkts). Mazi bērni ļoti jūtīgi uztver apkārtējo vidi un ļoti ātri iegūst izpratni par cilvēkiem, vietām un kārtību viņu dzīvē, kā arī apzinās paši savu unikālo identitāti. Viņi izvēlas un pauž savas jūtas, idejas un vēlmes daudzos un dažādos veidos, krietni pirms viņi spēj sazināties, izmantojot mutvārdu vai rakstisku valodu. Tādējādi:

a) Komiteja mudina dalībvalstis veikt atbilstošus pasākumus, lai nodrošinātu, ka, jau sākot ar visagrāko bērnības posmu, bērns tiktu uzskatīts par tiesību turētāju ar tiesībām brīvi paust savu viedokli, kas jāņem vērā jautājumos, kuri skar viņu, atbilstoši katra konkrētā bērna spējām, interesēm un tiesībām uz aizsardzību pret kaitīgu pieredzi;

b) jāatbalsta bērnu tiesības paust viedokli un jūtas gan savā ikdienas dzīvē mājās (tostarp atbilstošā gadījumā paplašinātajā ģimenē), gan kopienā, visās agrīna vecuma bērnu veselības aprūpes, aprūpes un izglītības iestādēs, kā arī tiesvedībās un politikas nostādņu un pakalpojumu izstrādē, tostarp ar izpēti un konsultācijām;

c) dalībvalstīm jāveic visi atbilstošie pasākumi, lai veicinātu vecāku, speciālistu un atbildīgo iestāžu aktīvu iesaistīšanos iespēju radīšanā, lai mazi bērni pakāpeniski varētu īstenot savas tiesības ikdienas darbībās visās attiecīgajās vidēs, tostarp bērniem jāmaņa nepieciešamās prasmes. Lai panāktu, ka bērni izmanto savas līdzdalības tiesības, pieaugušajiem ir jāīsteno uz bērnu vērsta attieksme, jāuzklausā mazie bērni un jāciena viņi un viņu individuālie viedokļi. Pieaugušajiem ir jābūt pacietīgiem un radošiem un jāpielāgo savas cerības maza bērna interesēm, izpratnes līmenim un tiem saziņas veidiem, kuriem konkrētais bērns dod priekšroku.

IV. VECĀKU PIENĀKUMI UN DALĪBVALSTS PALĪDZĪBA

15. **Vecāku un citu primāro aprūpētāju svarīgā loma.** Parastos apstākļos maza bērna tiesību izmantošanā izšķiroša loma ir viņa vecākiem kopā ar pārējiem ģimenes, paplašinātās ģimenes vai kopienas locekļiem, tostarp atbilstošā gadījumā bērna likumīgajiem aizbildņiem. Tas ir pilnībā atzīts Konvencijā (sk. 5. pantu), kur noteikts arī dalībvalsts pienākums sniegt palīdzību, tostarp nodrošināt kvalitatīvus bērnu aprūpes pakalpojumus (sk. 18. pantu). Saskaņā ar Konvencijas preambulu ģimene ir “sabiedrības pamatšūniņa un visu tās locekļu, it īpaši bērnu, izaugsmes un labklājības dabiskā vide”. Komiteja atzīst, ka šajā tekstā “ģimene” aptver dažādas vienības, kas var nodrošināt mazu bērnu aprūpi, rūpes par viņiem un viņu attīstību, tostarp var būt nukleārā ģimene, paplašinātā ģimene un citi tradicionāli un mūsdienīgi ģimenes veidi, kuru pamatā ir kopiena, ar nosacījumu, ka tie ir saderīgi ar bērnu tiesībām un interesēm.

16. **Vecāki/primārie aprūpētāji un bērna intereses.** Bērnu vecākiem un citiem primārajiem aprūpētājiem uzticētie pienākumi ir saistīti ar prasību, ka viņi rīkojas bērna interesēs. Konvencijas 5. pants nosaka, ka vecāku uzdevums ir sniegt bērniem atbilstošu palīdzību un padomus “šajā konvencijā atzīto tiesību īstenošanai”. Tas vienādi attiecas gan uz jaunākiem, gan uz vecākiem bērniem. Zīdaiņi un mazuļi ir pilnībā atkarīgi no citām personām, bet viņi nav pasīvi aprūpes, palīdzības un padomu saņēmēji. Viņi ir aktīvi sabiedrības dalībnieki, kam nepieciešama savu vecāku vai citu aprūpētāju aizsardzība, rūpes un sapratne, lai izdzīvotu, augtu un saņemtu labklājību. Jaundzimušie spēj atpazīt savus vecākus (vai citus

aprūpētājus) ļoti drīz pēc dzimšanas, un viņi aktīvi piedalās neverbālajā saziņā. Parasti mazi bērni ļoti pieķeras saviem vecākiem vai primārajiem aprūpētājiem. Šīs attiecības bērniem dod fizisku un emocionālu drošības sajūtu un pastāvīgu aprūpi un uzmanību. Šajās attiecībās bērni veido savu identitāti un apgūst kultūras ziņā vērtīgas prasmes, zināšanas un uzvedības modeļus. Šādos veidos vecāki (vai citi aprūpētāji) parasti ir galvenais ceļš, caur kuru bērni var īstenot savas tiesības.

17. **Spēju attīstība kā veicinošs princips.** 5. pantā ir lietots jēdziens “spēju attīstība”, norādot uz nobriešanas un mācīšanās procesiem, kuros bērni pakāpeniski iegūst zināšanas, spējas un izpratni, tostarp par savām tiesībām un to, kā tās vislabāk īstenot. Mazu bērnu spēju attīstības respektēšana ir būtiska, lai viņi varētu īstenot savas tiesības, un ir īpaši svarīga agrīnā bērnībā, jo laikā no zīdaiņa vecuma līdz skolas gaitu sākumam strauji mainās bērnu fiziskās, izziņas, sociālās un emocionālās spējas. 5. pantā ir noteikts princips, saskaņā ar kuru vecākiem (vai citiem aprūpētājiem) ir pienākums pastāvīgi pielāgot bērnam sniegto atbalstu un palīdzību. Veicot šos pielāgojumus, jāņem vērā bērna intereses un vēlmes, kā arī viņa spēja pieņemt patstāvīgus lēmumus un saprast, kas atbilst viņa interesēm. Lai gan maziem bērniem parasti ir nepieciešams vairāk padomu nekā vecākiem bērniem, ir svarīgi ņemt vērā, ka atšķiras arī viena vecuma bērnu individuālās spējas un veidi, kādos viņi reaģē uz situācijām. Spēju attīstība jāuzskata par pozitīvu un veicinošu procesu, nevis par attaisnojumu autoritatīvām praksēm, kas ierobežo bērnu autonomiju un pašizpaušmi un kas tradicionāli ir attaisnotas, norādot uz bērnu relatīvo brieduma trūkumu un nepieciešamību viņus socializēt. Vecāki (un citi aprūpētāji) jānodrošina sniegt “palīdzību un padomus” uz bērnu vērsta veidā, rosinot dialogu un minot piemērus, lai vairotu mazu bērnu spējas īstenot savas tiesības, tostarp tiesības uz līdzdalību (12. pants) un tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību (14. pants).¹

18. **Vecāku funkciju respektēšana.** Konvencijas 18. pantā ir atkārtoti norādīts, ka vecāki vai aizbildņi ir galvenās personas, kas ir atbildīgas par bērna attīstības veicināšanu un labklājību, un viņu galvenais pienākums ir gādāt par bērna interesēm (18. panta 1. punkts un 27. panta 2. punkts). Dalībvalstīm ir jāievēro, ka galvenās atbildīgās personas ir vecāki – mātes un tēvi. Tas ietver pienākumu nenoskirt bērnus no vecākiem, ja vien tas nav pašu bērnu interesēs (9. pants). Mazus bērnus īpaši ietekmē nošķiršanas negatīvās sekas, jo viņi ir fiziski atkarīgi no saviem vecākiem/primārajiem aprūpētājiem un emocionāli pieķērušies viņiem. Turklāt viņi vēl nespēj pilnībā izprast nošķiršanas apstākļus. Situācijas, kas, visticamāk, mazus bērnus ietekmēs negatīvi, ir nevērīga attieksme un pienācīgu vecāku rūpju trūkums, vecāku pienākumu pildīšana akūta materiāla vai psiholoģiska stresa apstākļos vai pasliktinātas garīgās veselības gadījumā, vecāku pienākumu pildīšana izolētībā, nepastāvīga vecāku pienākumu pildīšana, strīdi vecāku starpā vai vardarbīga vecāku attieksme pret bērniem un situācijas, kad bērni pieredz attiecību sairšanu (tostarp piespiedu nošķiršanu) vai tiek ievietoti zemas kvalitātes aprūpes iestādē. Komiteja mudina dalībvalstis veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu, ka vecāki spēj uzņemties galveno atbildību par saviem bērniem, atbalstīt vecākus viņu pienākumu izpildē, tostarp samazinot traumējošus īslaicīgus un ilgstošus pārtraukumus vai cita veida iejaukšanos bērna aprūpē, un rīkoties vienmēr, kad var būt apdraudēta mazu bērnu labklājība. Vienam no dalībvalstu vispārējiem mērķiem ir jābūt samazināt to mazu bērnu skaitu, kas tiek pamesti vai kļūst par bāreņiem, kā arī maksimāli samazināt to bērnu skaitu, kas jāievieto aprūpes iestādēs vai kam nepieciešama cita veida ilgtermiņa aprūpe, izņemot gadījumus, kad tiek nolemts, ka tas ir maza bērna interesēs (sk. arī turpmāk VI nodaļu).

19. **Sociālās tendences un ģimenes loma.** Konvencijā ir uzsvērts, ka “abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību”, un atzīts, ka tēvi un mātes ir līdztiesīgi aprūpētāji (18. panta 1. punkts). Komiteja norāda, ka praksē daudzos reģionos ģimenes modeļi ir dažādi un mainīgi, tāpat kā neformālo atbalsta tīklu pieejamība vecākiem, un ir vērojama kopēja

tendence, ka ģimenes lielums, vecāku funkcijas un bērnu audzināšanas pasākumi kļūst daudzveidīgāki. Šīs tendences ir īpaši nozīmīgas maziem bērniem, kuru fizisko, personas un psiholoģisko attīstību vislabāk iespējams nodrošināt neliela skaita stiprās un satiecīgās attiecībās. Parasti šīs attiecības dažādās kombinācijās tiek izveidotas ar māti, tēvu, māsām un brāļiem, vecvecākiem un citiem paplašinātās ģimenes locekļiem, kā arī profesionāliem aprūpētājiem, kas ir specializējušies bērnu aprūpē un izglītošanā. Komiteja atzīst, ka katrās attiecībās var tikt atšķirīgā mērā sekmēta Konvencijā noteikto tiesību īstenošana un ka ar bērnu labklājības uzlabošanu var būt saderīgi dažādi ģimenes modeļi. Dažās valstīs un reģionos sabiedrības attieksmes maiņa pret ģimeni, laulību un vecāku pienākumu pildīšanu ietekmē to pieredzi, ko mazi bērni gūst agrīnā bērnībā, piemēram, pēc ģimenes izjukšanas un pārveidošanas. Mazus bērnus ietekmē arī ekonomiskais spiediens, piemēram, ja vecāki ir spiesti strādāt tālu prom no savām ģimenēm un kopienām. Citās valstīs un reģionos viena vai abu vecāku inficēšanās ar HIV, saslimšana ar AIDS vai nāve AIDS dēļ nu jau ir notikums, ar ko agrīnā bērnībā saskaras daudzi bērni. Šie un daudzi citi faktori ietekmē vecāku spēju pildīt savus pienākumus pret bērniem. Vispārīgi strauju sociālu izmaiņu laikā tradicionālās prakses vairs var nebūt dzīvotspējīgas un atbilstošas tiem reālajiem apstākļiem, kādos nonāk vecāki, turklāt var nebūt pagājis pietiekami ilgs laiks, lai jaunās prakses būtu asimilētas un jaunā vecāku pieredze izprasta un novērtēta.

20. **Palīdzība vecākiem.** Dalībvalstīm ir jānodrošina atbilstoša palīdzība vecākiem, likumīgajiem aizbildņiem un paplašinātajām ģimenēm ar bērnu audzināšanu saistīto pienākumu izpildē (18. panta 2. un 3. punkts), tostarp jāpalīdz vecākiem nodrošināt bērna attīstībai nepieciešamos dzīves apstākļus (27. panta 2. punkts) un bērniem nepieciešamo aizsardzību un aprūpi (3. panta 2. punkts). Komiteja raizējas par to, ka nepietiekami tiek ņemti vērā vecākiem un citām par maziem bērniem atbildīgajām personām nepieciešamie resursi, prasmes un personiskā apņemšanās, jo īpaši sabiedrībās, kurās joprojām tiek sankcionētas agrīnas laulības un bērnu dzemdēšana, kā arī sabiedrībās, kurās ir liels skaits jaunu vientuļo vecāku. Agrīnā bērnība ir periods, kurā vecāku pienākumi ir visplašākie (un intensīvākie) un ir saistīti ar visiem Konvencijā aplūkotajiem bērnu labklājības aspektiem: viņu izdzīvošanu, veselību, fizisko drošību, emocionālo drošības sajūtu, dzīves līmeni un aprūpi, iespējām spēlēt un mācīties un vārda brīvību. Attiecīgi bērnu tiesību īstenošana ir ļoti atkarīga no to personu labklājības un pieejamajiem resursiem, kas ir atbildīgas par šo bērnu aprūpi. Šīs savstarpējās saistības atzīšana ir stabils pamats vecākiem un citiem aprūpētājiem sniedzamās palīdzības un pakalpojumu plānošanai. Piemēram,

a) integrēta pieeja ietvertu gan intervenci, kas netieši uzlabotu vecāku spēju veicināt bērna intereses (piemēram, nodokļi un pabalsti, piemērots mājoklis, darbalaiks), gan arī intervenci, kas radītu tiešākas sekas (piemēram, perinatāli veselības aprūpes pakalpojumi mātei un bērnam, vecāku izglītošana, apmeklējumi mājās);

b) sniegt atbilstošu palīdzību, jāņem vērā vecāku jaunie pienākumi un viņiem nepieciešamās prasmes, kā arī tas, kā mainās prasības un grūtības bērna agrīnas bērnības periodā, piemēram, kad bērns kļūst mobilāks, sāk vairāk sazināties ar vārdiem, kļūst sabiedriskāks un sāk piedalīties aprūpes un izglītības programmās;

c) palīdzība vecākiem ietver vecāku izglītošanu, padomus vecākiem un citus kvalitatīvus pakalpojumus mātēm, tēviem, māsām un brāļiem, vecvecākiem un citām personām, kam laiku pa laikam var būt pienākums veicināt bērna interešu ievērošanu;

d) palīdzība ietver arī atbalstu vecākiem un citiem ģimenes locekļiem veidos, kas sekmē pozitīvas un iejūtīgas attiecības ar mazajiem bērniem un veicina izpratni par bērnu tiesībām un interesēm.

21. Atbilstošu palīdzību vecākiem vislabāk iespējams sniegt, to iekļaujot vispārējās politikas nostādnēs attiecībā uz agrīna vecuma bērniem (sk. turpmāk V nodaļu), tostarp

paredzot arī veselības aprūpi, aprūpi un izglītību dzīves pirmajos gados. Dalībvalstīm jānodrošina pietiekams atbalsts vecākiem, lai viņi varētu pilnībā iesaistīt mazus bērnus šajās programmās, jo īpaši bērnus no pašām nelabvēlīgākajām un neaizsargātākajām grupām. 18. panta 3. punktā ir atzīts, ka daudzi vecāki ir ekonomiski aktīvi, bieži vien strādā maz atalgotā amatā, ko viņi apvieno ar vecāku pienākumiem. 18. panta 3. punkts nosaka, ka dalībvalstīm ir jāveic visi atbilstošie pasākumi, lai nodrošinātu, ka bērniem, kuru vecāki strādā, ir tiesības izmantot viņiem paredzētos bērnu aprūpes pakalpojumus un iestādes un gūt labumu no maternitātes aizsardzības. Šajā ziņā Komiteja iesaka dalībvalstīm ratificēt Starptautiskās Darba organizācijas 2000. gada Maternitātes aizsardzības konvenciju (Nr. 183).

V. VISPĀRĒJĀS POLITIKAS UN PROGRAMMAS ATTIECĪBĀ UZ AGRĪNĀ VECUMA BĒRNIEM, JO ĪPAŠI UZ NEAIZSARGĀTIEM BĒRNIEM

22. **Uz tiesībām pamatotas daudznozaru stratēģijas.** Daudzās valstīs un reģionos, izstrādājot kvalitatīvus pakalpojumus, agrīna vecuma bērniem ir bijusi piešķirta zema prioritāte. Bieži vien šie pakalpojumi ir bijuši sadrumstaloti. Par šo pakalpojumu sniegšanu bieži ir bijuši atbildīgi vairāki valsts departamenti gan centralizētā, gan vietējā līmenī, un to plānošana bieži ir bijusi pakāpeniska un nekoordinēta. Dažos gadījumos šos pakalpojumus galvenokārt ir snieguši privātie uzņēmumi un brīvprātīgo organizācijas bez pietiekamiem resursiem, noteikumiem un kvalitātes nodrošināšanas. Dalībvalstis tiek mudinātas izstrādāt tiesībpamatotas, koordinētas daudznozaru stratēģijas, lai nodrošinātu, ka, plānojot un sniedzot pakalpojumus, primārais apsvērums ir bērnu intereses. Šo stratēģiju pamatā ir jābūt sistemātiskai un integrētai pieejai attiecībā uz tiesību aktu un politikas izstrādi saistībā ar visiem bērniem, kas nav sasnieguši 8 gadu vecumu. Ir nepieciešamas vispārējas pamatnostādnes attiecībā uz agrīna vecuma bērniem paredzētajiem pakalpojumiem, kuras tiktu atbalstītas ar informācijas un uzraudzības sistēmām. Kompleksie pakalpojumi ir jākoordinē, ņemot vērā vecākiem sniegto palīdzību, un tajos pilnībā jārespektē gan vecāku pienākumi, gan viņu apstākļi un prasības (sk. Konvencijas 5. un 18. pantu un iepriekš IV nodaļu). Turklāt, plānojot vispārējos pakalpojumus, ir jākonsultējas ar vecākiem un viņi jāiesaista šajā procesā.

23. **Vecuma posmam atbilstoši programmas standarti un profesionālā apmācība.** Komiteja uzsver, ka vispārējā stratēģijā attiecībā uz agrīna vecuma bērniem ir jāņem vērā arī katra bērna brieduma pakāpe un personība un ir jāatzīst, ka noteiktām vecuma grupām (zīdaiņi, mazbērni, pirmsskolas un sākumskolas bērni) mainās attīstības prioritātes, kas ietekmē programmas standartus un kvalitātes kritērijus. Dalībvalstīm ir jānodrošina, lai iestādes, dienesti un mehānismi, kas ir atbildīgi par agrīna vecuma bērniem, ievēro kvalitātes standartus, īpaši veselības aprūpes un drošības jomā, un lai darbiniekiem ir atbilstoša kvalifikācija psihosociālā darbā un viņi ir piemēroti, pietiekamā skaitā un pienācīgi apmācīti. Lai varētu sniegt mazu bērnu apstākļiem, vecumam un personībai atbilstošus pakalpojumus, visiem darbiniekiem ir jābūt apmācītiem strādāt ar šo vecuma grupu. Darbs ar maziem bērniem ir jāvērtē īpaši augstu un pienācīgi jāapmaksā, lai varētu piesaistīt augsti kvalificētu darbaspēku – gan sievietes, gan vīriešus. Ir būtiski, lai viņiem būtu dziļas, mūsdienīgas teorētiskās zināšanas un praktiska izpratne par bērnu tiesībām un attīstību (sk. arī 41. punktu), lai viņi īstenotu atbilstošas, uz bērniem vērstas aprūpes prakses, mācību programmas un pedagoģijas metodes un lai viņiem būtu pieejami specializēti profesionālie resursi un atbalsts, tostarp valsts un privāto programmu, iestāžu un pakalpojumu kontroles un uzraudzības sistēma.

24. **Pakalpojumu pieejamība, īpaši pašiem neaizsargātākajiem.** Komiteja aicina dalībvalstis nodrošināt, lai visiem maziem bērniem (un par viņu labklājību galvenajām atbildīgajām personām) būtu garantēta piekļuve atbilstošiem un efektīviem pakalpojumiem, kas īpaši paredzēti viņu labklājības veicināšanai. Īpaša uzmanība jāpievērš pašām

neaizsargātākajām bērnu grupām un tiem bērniem, kuri var tikt diskriminēti (2. pants). To starpā ir meitenes, bērni, kas dzīvo nabadzībā, bērni ar invaliditāti, bērni, kas pieder pie kādas pirmiedzīvotāju grupas vai mazākumtautības, bērni no migrantu ģimenēm, bērni, kuri ir kļuvuši par bāreņiem vai kuri citu iemeslu dēļ neatrodas savu vecāku aprūpē, bērni, kas dzīvo aprūpes iestādēs vai kopā ar savām mātēm ieslodzījuma vietās, bēgļu un patvēruma meklētāju bērni, bērni, kas ir inficēti ar HIV vai slimo ar AIDS vai ko citādi ir skāris HIV/AIDS, kā arī alkoholiķu un narkomānu bērni (sk. arī VI nodaļu).

25. **Dzimšanas reģistrācija.** Agrīna vecuma bērniem paredzētos vispārējos pakalpojumus sāk sniegt, bērnam piedzimstot. Komiteja norāda, ka daudzās valstīs un reģionos visu bērnu reģistrācija uzreiz pēc piedzimšanas joprojām ir liela problēma. Tas var negatīvi ietekmēt bērna personiskās identitātes sajūtu, un bērniem var tikt liegtas tiesības uz pamata veselības aprūpes pakalpojumiem, izglītību un sociālo labklājību. Lai nodrošinātu visiem bērniem tiesības izdzīvot, attīstīties un saņemt kvalitatīvus pakalpojumus (6. pants), Komiteja iesaka dalībvalstīm veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu visu bērnu reģistrāciju uzreiz pēc piedzimšanas. To iespējams panākt, izveidojot vispārēju, pienācīgi pārvaldītu reģistrācijas sistēmu, kas ir pieejama visiem un ir bez maksas. Efektīvai sistēmai ir jābūt elastīgai un atbilstoši dažādiem ģimenes apstākļiem, piemēram, atbilstošā gadījumā ir jānodrošina mobila reģistrācijas iekārtas. Komiteja norāda, ka dažos reģionos ir maz ticams, ka tiks reģistrēti slimi bērni un bērni ar invaliditāti, un uzsver, ka visi bērni bez jebkādas diskriminācijas ir jāreģistrē uzreiz pēc piedzimšanas (2. pants). Komiteja arī atgādina dalībvalstīm, ka ir svarīgi atvieglot jaundzimušo novēlotu reģistrāciju un nodrošināt neregistrētajiem bērniem vienlīdzīgu piekļuvi veselības aprūpei, aizsardzībai, izglītībai un citiem sociālajiem pakalpojumiem.

26. **Dzīves līmenis un sociālais nodrošinājums.** Maziem bērniem ir tiesības uz tādu dzīves līmeni, kāds ir atbilstošs viņu fiziskai, intelektuālai, garīgai, tikumiskai un sociālai attīstībai (27. pants). Komiteja ar bažām norāda, ka, lai gan ir plaši atzīts, ka atbilstošā dzīves līmeņa liegšanai ir negatīvas sekas, miljoniem mazu bērnu netiek nodrošināts pat pamata dzīves līmenis. Augšana relatīvā nabadzībā mazina bērnu labklājību un sociālo iekļaušanu, grauj pašcieņu un samazina mācīšanās un attīstības iespējas. Augšanai pilnīgā nabadzībā ir vēl smagākas sekas, jo tādējādi ir apdraudēta bērnu izdzīvošana un veselība un viņiem ir liegta pat minimālā dzīves kvalitāte. Dalībvalstis tiek mudinātas īstenot sistemātiskas stratēģijas, lai samazinātu nabadzību agrīnā bērnībā un novērstu tās negatīvo ietekmi uz bērnu labklājību. Ir jāizmanto visi iespējamie līdzekļi, tostarp materiālā palīdzība un atbalsta programmas bērniem un ģimenēm (27. panta 3. punkts), lai nodrošinātu, ka maziem bērniem ir vismaz minimālais dzīves līmenis, uz ko viņiem ir tiesības. Jebkurā stratēģijā svarīgs elements ir īstenot bērnu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, tostarp uz sociālo apdrošināšanu (26. pants).

27. **Veselības aprūpes nodrošināšana.** Lai samazinātu zīdaiņu mirstību un bērniem būtu veselīgs dzīves sākums, dalībvalstīm jānodrošina, ka visiem bērniem savas dzīves pirmajos gados ir pieejama visaugstvērtīgākā iespējamā veselības aprūpe un uzturs (24. pants). Jo īpaši:

a) dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt piekļuvi tīram dzeramajam ūdenim, pienācīgai sanitārijai, atbilstoši imunizācijai, labam uzturam un medicīnas pakalpojumiem, kas ir būtiski mazu bērnu veselībai tāpat kā no stresa brīva vide. Nepilnvērtīgs uzturs un slimības ilgtermiņā negatīvi ietekmē bērnu fizisko veselību un attīstību. Nepilnvērtīgs uzturs un slimības ietekmē arī bērnu psihisko stāvokli, kavē mācīšanos un līdzdalību sabiedriskajā dzīvē un samazina iespējas īstenot savu potenciālu. Tas pats attiecas uz aptaukošanos un neveselīgu dzīvesveidu;

b) dalībvalstu pienākums ir īstenot bērnu tiesības uz veselību, veicinot izglītošanu par bērnu veselību un attīstību, tostarp par barošanas ar krūti, uztura, higiēnas un sanitārijas

priekšrocībām.² Par prioritāru jāuzskata pienācīgas pirmsdzemdību un pēcdzemdību veselības aprūpes nodrošināšana mātēm un bērniem, lai sekmētu veselīgas attiecības starp ģimeni un bērnu, jo īpaši starp bērnu un viņa māti (vai primāro aprūpētāju) (24. panta 2. punkts). Mazi bērni paši arī var sniegt ieguldījumu savā veselībā un mudināt savus vienaudžus ievērot veselīgu dzīvesveidu, piemēram, piedaloties atbilstošās, uz bērniem vērstās veselības izglītības programmās;

c) Komiteja vēlas pievērst dalībvalstu uzmanību problēmām, ko HIV/AIDS rada agrīna vecuma bērniem. Jāveic visi nepieciešamie pasākumi, tostarp: i) jānovērš vecāku un mazu bērnu inficēšanās, iejaucoties vīrusa pārnesanas ķēdēs, īpaši starp tēvu un māti un starp māti un bērnu, ii) jānodrošina precīza diagnostika, efektīva ārstēšana un citi atbalsta veidi gan vecākiem, gan maziem bērniem, kas ir inficēti ar šo vīrusu (tostarp antiretrovīrusu terapijas), iii) jānodrošina pienācīga alternatīvā aprūpe tiem bērniem, kas HIV/AIDS dēļ ir zaudējuši vecākus vai citus primāros aprūpētājus, tostarp gan veselajiem, gan inficētajiem bāreņiem. (Sk. arī Vispārējo komentāru Nr. 3 (2003) par HIV/AIDS un bērnu tiesībām.)

28. **Izglītība agrīna vecuma bērniem.** Konvencijā ir atzītas bērnu tiesības uz izglītību, un jānosaka, ka pamatzglītība ir obligāta un bez maksas pieejama visiem (28. pants). Komiteja atzinīgi novērtē to, ka dažas dalībvalstis plāno visiem bērniem nodrošināt viena gada bezmaksas pirmsskolas izglītību. Saskaņā ar Komitejas interpretāciju tiesības uz izglītību agrīnā bērnībā sākas uzreiz pēc dzimšanas un ir cieši saistītas ar mazu bērnu tiesībām uz maksimālu attīstību (6. panta 2. punkts). Saikne starp izglītību un attīstību ir sīkāk aplūkota 29. panta 1. punktā: “Dalībvalstis vienojas par to, ka bērnu izglītošanas mērķiem jābūt šādiem: a) pēc iespējas attīstīt bērna personību, talantus, kā arī garīgās un fiziskās spējas (..)”. Vispārējā komentārā Nr. 1 par izglītības mērķiem ir skaidrots, ka mērķis ir “radīt iespējas bērnam, attīstot viņa prasmes un mācīšanās un citas spējas un vairojot viņa pašcieņu un pašapziņu”, un ka tas jāpanāk uz bērnu vērstos un bērnam draudzīgos veidos, kas atspoguļo bērnu tiesības un bērnam piemītošo cieņu (2. punkts). Dalībvalstīm tiek atgādināts, ka bērnu tiesības uz izglītību ir visiem bērniem un ka ir jānodrošina, lai meitenes varētu izglītoties bez jebkādas diskriminācijas (2. pants).

29. **Vecāku un valsts pienākumi saistībā ar agrīnu pirmsskolas izglītību.** Princips, ka vecāki (vai citi primārie aprūpētāji) ir bērna pirmie skolotāji, Konvencijā ir pietiekami noteikts, un to apstiprina Konvencijā uzsvērtais pienākums respektēt vecāku pienākumus (iepriekš IV nodaļa). Tiek gaidīts, ka vecāki maziem bērniem sniegs atbilstošu palīdzību un padomus saistībā ar viņu tiesību īstenošanu un nodrošinās uzticamu un sirsnīgu attiecību vidi, kuras pamatā ir cieņa un savstarpējā sapratne (5. pants). Komiteja aicina dalībvalstis noteikt, ka šis princips ir agrīnās pirmsskolas izglītības plānošanas pamats divējādā ziņā:

a) sniedzot pienācīgu palīdzību vecākiem ar bērnu audzināšanu saistīto pienākumu izpildē (18. panta 2. punkts), dalībvalstīm jāveic visi atbilstošie pasākumi, lai vairotu vecāku izpratni par saviem uzdevumiem bērnu agrīnajā pirmsskolas izglītībā, veicinātu uz bērniem centrētas bērnu audzināšanas prakses, veicinātu bērnu cieņas respektēšanu un radītu iespējas sapratnes, pašcieņas un pašapziņas attīstīšanai;

b) izstrādājot plānus attiecībā uz agrīna vecuma bērniem, dalībvalstīm vienmēr jācenšas nodrošināt tādas programmas, kas papildina vecāku uzdevumus un, ciktāl tas iespējams, ir izstrādātas, vecākiem līdzdarbojoties, tostarp aktīvā sadarbībā starp vecākiem, speciālistiem un citām personām ar mērķi pēc iespējas attīstīt “bērna personību, talantus, kā arī garīgās un fiziskās spējas” (29. panta 1. punkta a) apakšpunkts).

30. Komiteja aicina dalībvalstis nodrošināt, lai visi mazie bērni saņemtu izglītību šā vārda visplašākajā nozīmē (sk. iepriekš 28. punktu), kurā tiek atzīta vecāku, paplašinātās ģimenes un kopienas svarīgā loma, kā arī valsts, kopienas vai pilsoniskās sabiedrības nodrošināto

organizēto agrīnās pirmsskolas izglītības programmu ieguldījums. Pētījumi pierāda, ka kvalitatīvas izglītības programmas var palīdzēt maziem bērniem veiksmīgi uzsākt mācības sākumskolā, pozitīvi ietekmēt viņu sekmes mācībās un veicināt viņu sociālo pielāgošanos ilgtermiņā. Daudzas valstis un reģioni mūsdienās nodrošina vispusīgu pirmsskolas izglītību bērniem no 4 gadu vecuma, kas dažās valstīs ir integrēta strādājošajiem vecākiem sniegtajos bērnu aprūpes pakalpojumos. Atzīstot, ka tradicionālais dalījums “aprūpes” un “izglītības” pakalpojumos ne vienmēr ir bērnu interesēs, dažkārt, lai norādītu pāreju uz integrētiem pakalpojumiem, tiek lietots jēdziens “izglītojošā aprūpe” [*Educare*], kas arī pastiprina atzinumu, ka ir nepieciešama koordinēta, holistiska daudzozaru pieeja attiecībā uz agrīno bērnību.

31. **Kopienas programmas.** Komiteja iesaka dalībvalstīm atbalstīt bērnu agrīnās attīstības programmas, kurās galvenie elementi ir vecāku (un citu aprūpētāju) iespēju veicināšana un izglītošana, tostarp pirmsskolas programmas, kas paredzētas apmācībai mājās vai kopienā. Ir būtiski, lai dalībvalstis izstrādā tiesisko regulējumu kvalitatīvu un ar atbilstošiem līdzekļiem nodrošinātu pakalpojumu sniegšanai un gādā, lai standarti ir atbilstoši konkrētu grupu vai personu apstākļiem un attīstības prioritātēm, kas noteiktas konkrētajām vecuma grupām – no zīdaiņa vecuma līdz vecumam, kad bērni uzsāk skolas gaitas. Tās tiek aicinātas izstrādāt kvalitatīvas un bērnu spēju attīstībai un kultūrai atbilstošas programmas un to paveikt, sadarbojoties ar vietējām kopienām, nevis piemērojot standartizētu pieeju bērnu aprūpei un izglītībai agrīnā bērnībā. Komiteja iesaka dalībvalstīm arī pievērst lielāku uzmanību tiesībpamatotai pieejai attiecībā uz programmām agrīna vecuma bērniem un aktīvi atbalstīt šādu pieeju, tostarp iniciatīvas, kuras saistītas ar pāriešanu uz pirmsskolas izglītības iestādi, kas nodrošina izglītības nepārtrauktību un progresu, lai veicinātu bērnu pašapziņu, sazināšanās prasmes un sajūsmu par mācīšanos, tostarp aktīvi iesaistoties plānošanas pasākumos.

32. **Privātais sektors kā pakalpojumu sniedzējs.** Atsaucoties uz saviem ieteikumiem, kurus Komisija pieņēma 2002. gada vispārējo diskusiju dienā par tēmu “Privātais sektors kā pakalpojumu sniedzējs un tā loma bērnu tiesību īstenošanā” (sk. CRC/C/121, (630.-653. punkts), tā iesaka dalībvalstīm atbalstīt pasākumus, ko veic nevalstiskais sektors, kas kalpo kā kanāls programmas īstenošanai. Tā arī aicina visus nevalstiskos pakalpojumu sniedzējus (gan tos, kuri pakalpojumus sniedz peļņas gūšanas nolūkā, gan bezpeļņas organizācijas) ievērot Konvencijas principus un noteikumus, tāpēc atgādina dalībvalstīm, ka to primārais pienākums ir nodrošināt Konvencijas īstenošanu. Speciālisti, kas strādā ar agrīna vecuma bērniem - gan valsts sektorā, gan nevalstiskajā sektorā -, ir pamatīgi jātagatavo, viņiem jānodrošina nepārtrauktā izglītība un viņu darbs pienācīgi jāatbalsta. Šajā saistībā dalībvalstis ir atbildīgas par pakalpojumu sniegšanu bērnu attīstības veicināšanai agrīnā bērnībā. Pilsoniskās sabiedrības lomai ir jābūt tikai papildinošai, un tā nevar aizstāt valsts lomu šajā jomā. Komiteja atgādina dalībvalstīm, ka jomās, kurās būtiska loma ir nevalstisko organizāciju sniegtajiem pakalpojumiem, tām ir pienākums uzraudzīt un reglamentēt šo pakalpojumu sniegšanas kvalitāti, lai nodrošinātu bērnu tiesību un interešu aizsardzību.

33. **Izglītošana par cilvēktiesībām agrīnā bērnībā.** Paturot prātā 29. pantu Komitejas Vispārējā komentārā Nr. 1 (2001), Komiteja dalībvalstīm iesaka, izglītojot agrīna vecuma bērnus, mācīt arī par cilvēktiesībām. Šādas izglītības pamatā jābūt līdzdalībai un bērnu patstāvības veicināšanai, nodrošinot viņiem praktiskas iespējas īstenot savas tiesības un pienākumus veidos, kas pielāgoti viņu interesēm, raizēm un spēju attīstībai. Mazu bērnu izglītošana par cilvēktiesībām jānostiprina bērniem saprotamās ikdienas situācijās mājās, bērnu aprūpes centros, bērnu agrīnās izglītības iestādēs un citās vietās, ar ko bērni sevi identificē.

34. **Tiesības uz atpūtu, brīvo laiku un spēlētis.** Komiteja norāda, ka dalībvalstis un citas personas nav pietiekami rūpīgi īstenojušas Konvencijas 31. panta noteikumus, kas garantē “bērna tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, tiesības piedalīties spēlēs un izklaides pasākumos, kas atbilst viņa vecumam, un brīvi iesaistīties kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu”. Spēlēšanās ir viena no pašām atšķirīgākajām agrīnās bērnības pazīmēm. Spēlējoties bērni izbauda un izaicina savas spējas neatkarīgi no tā, vai viņi spēlējas vieni vai kopā ar citiem bērniem. Agrīnajā pirmsskolas izglītībā tiek plaši atzīta radošo spēļu un pētnieciskas mācīšanās vērtība. Tomēr īstentot tiesības uz atpūtu, brīvo laiku un spēlētis bieži traucē nepietiekamās iespējas maziem bērniem satikties, spēlētis un mijiedarboties uz bērniem vērstā, drošā, labvēlīgā, veicinošā un no stresa brīvā vidē. Daudzās pilsētu vidēs, kur mājokļu, tirdzniecības centru un transporta infrastruktūras plānojuma un koncentrācijas dēļ valda troksnis, piesārņojums un visu veidu apdraudējumi, pastāv liela iespējamība, ka ir pārkāptas bērnu tiesības uz spēļu vietu. Arī pārmērīga nodarbinātība mājās (kas īpaši attiecas uz meitenēm) vai mācības, kuru pamatā ir konkurences princips, var neļaut īstentot bērnu tiesības spēlētis. Attiecīgi Komiteja aicina dalībvalstis, nevalstiskās organizācijas un privātā sektora dalībniekus identificēt un novērst šķēršļus, kas var traucēt maziem bērniem īstentot šīs tiesības, tostarp Komiteja aicina iekļaut šos pasākumus nabadzības samazināšanas stratēģijās. Plānojot pilsētas un atpūtas un spēļu vietas, jāņem vērā bērnu tiesības paust savu viedokli (12. pants), rīkojot atbilstošas apspriešanās. Visos šajos aspektos dalībvalstis tiek mudinātas pievērst vairāk uzmanības un iedalīt pietiekamus līdzekļus (cilvēkresursus un finanšu līdzekļus), lai īstentotu tiesības uz atpūtu un brīvo laiku un tiesības piedalīties spēlēs.

35. **Mūsdienu komunikāciju tehnoloģijas un agrīnā bērnība.** 17. pantā ir atzīts, ka gan tradicionālie, drukātie plašsaziņas līdzekļi, gan plašsaziņas līdzekļi, kuru pamatā ir mūsdienu informācijas tehnoloģijas, var veicināt bērnu tiesību īstenošanu. Agrīna vecuma bērni ir īpaša mērķauditorija izdevējiem un plašsaziņas līdzekļu īpašniekiem, kurus jā mudina izplatīt mazu bērnu spējām un interesēm atbilstoši materiāli, kas sociālā un izglītojošā ziņā veicina bērnu labklājību un atspoguļo atšķirīgus bērnu apstākļus, kultūru un valodu attiecīgajā valstī un reģionā. Īpaša uzmanība jāpievērš nepieciešamībai nodrošināt, lai mazākumtautību grupām būtu pieejami plašsaziņas līdzekļi, kas veicina viņu atzīšanu un sociālo iekļaušanu. 17. panta e) punktā ir minēts arī dalībvalstu uzdevums nodrošināt bērnu aizsardzību pret neatbilstošu un iespējami kaitīgu materiālu. Īpašas bažas rada tas, cik strauji palielinās mūsdienu tehnoloģiju, tostarp interneta plašsaziņas līdzekļu, klāsts un pieejamība. Mazi bērni ir sevišķi apdraudēti, ja viņi sastopas ar neatbilstošu vai agresīvu materiālu. Dalībvalstis tiek aicinātas reglamentēt plašsaziņas līdzekļu saturu un tā parādīšanu, aizsargājot mazus bērnus, kā arī šajā saistībā atbalstot vecākus/aprūpētājus ar bērnu audzināšanu saistīto pienākumu izpildē (18. pants).

VI. MAZI BĒRNI, KAM NEPIECIEŠAMA ĪPAŠĀ AIZSARDZĪBA

36. **Mazu bērnu neaizsargātība pret bīstamību.** Šajā vispārējā komentārā Komiteja daudzkārt ir norādījusi, ka daudzi mazi bērni aug smagos apstākļos, kuros bieži tiek pārkāptas viņu tiesības. Mazi bērni ir īpaši neaizsargāti pret kaitējumu, ko viņiem rada neuzticamas, nepastāvīgas attiecības ar vecākiem vai aprūpētājiem, vai augšana galējā nabadzībā un apstākļos, kuros viņiem ir liegts īstentot savas tiesības, vai strīdu un vardarbības pieredzēšana, vai pārvietošana prom no viņu mājām, dodoties bēgļu gaitās, vai jebkuri citi nelabvēlīgi apstākļi, kuri mazina viņu labklājību. Mazi bērni nespēj pilnībā izprast šos nelabvēlīgos apstākļus vai pretoties to kaitīgajai iedarbībai uz viņu veselību vai fizisko, intelektuālo, garīgo, tikumisko vai sociālo attīstību. Viņi ir īpaši apdraudēti, ja viņu vecāki vai citi aprūpētāji slimības, nāves vai ģimenes vai kopienas izjukšanas dēļ nespēj viņiem nodrošināt pienācīgu aizsardzību. Neatkarīgi no tā, kāda veida smagos apstākļos atrodas mazi bērni, viņiem straujo attīstības izmaiņu dēļ ir jāpievērš īpaša uzmanība; viņi ir vairāk pakļauti slimībām, traumām un

nepareizai un traucētai attīstībai, kā arī ir salīdzinoši nespējīgi izvairīties no grūtībām vai pretoties tām, ir atkarīgi no citām personām, kam viņi ir jāaizsargā un jāveicina viņu intereses. Turpmākajos punktos Komiteja vērs dalībvalstu uzmanību uz galvenajiem Konvencijā minētajiem smagajiem apstākļiem, kas noteikti ietekmē tiesību īstenošanu agrīnā bērnībā. Šis uzskaitījums nav pilnīgs, un bērni jebkurā gadījumā ir pakļauti daudziem riskiem. Kopumā dalībvalstu mērķim ir jābūt nodrošināt, lai ikviens bērns jebkuros apstākļos saņem pienācīgu aizsardzību un var īstenot savas tiesības.

a) *Slikta un nevērīga izturēšanās (19. pants)*. Pret maziem bērniem bieži izturas nevērīgi, slikti vai vardarbīgi, tostarp viņi kļūst par upuriem fiziskai un psihiskai vardarbībai. Slikta izturēšanās bieži notiek ģimenē, un tam var būt īpaši postoša ietekme. Mazi bērni vismazāk spēj izvairīties vai pretoties, vismazāk spēj saprast, kas notiek, un vismazāk spēj lūgt aizsardzību citām personām. Ir pārlicinoši pierādījumi par to, ka traumas nevērīgas vai sliktas izturēšanās rezultātā negatīvi ietekmē attīstību, tostarp pašu mazāko bērnu gadījumā rada izmērāmu ietekmi uz smadzeņu nobriešanas procesu. Paturot prātā, cik izplatīta ir slikta izturēšanās un nevērīga attieksme agrīnā bērnībā, kā arī pierādījumus par šādas izturēšanās radītajām ilgtermiņa sekām, dalībvalstīm ir jādara viss nepieciešamais, lai aizsargātu gan tos mazos bērnus, kas ir pakļauti riskam, gan visus tos bērnus, kas jau ir kļuvuši par sliktas izturēšanās upuriem, un jāveic pozitīvi pasākumi, lai atbalstītu šo bērnu atlabšanu no traumām un nepieļautu, ka viņi jūtas pazemoti pārciestās vardarbības dēļ.

b) *Bērni bez ģimenēm (20. un 21. pants)*. Bērnu tiesības attīstīties tiek nopietni apdraudētas tad, kad viņi kļūst par bāreņiem, viņus pamet, viņiem liedz ģimenes aprūpi, viņus uz ilgu laiku šķir no ģimenes vai viņi pieredz attiecību izjukšanu (tādu iemeslu dēļ kā, piemēram, dabas katastrofas vai citas ārkārtas situācijas, epidēmijas, piemēram, HIV/AIDS, tēva vai mātes ieslodzījums, bruņoti konflikti, kari vai iedzīvotāju piespiedu pārvietošana). Tas, kā šie nelabvēlīgie apstākļi ietekmē bērnus, ir atkarīgs no bērnu izturētspējas, vecuma un konkrētajiem apstākļiem, kā arī no tā, vai viņiem ir pieejams plašāks atbalsta un alternatīvas aprūpes avots. Saskaņā ar pētījumiem ir maz ticams, ka zemas kvalitātes institucionālā aprūpe var veicināt veselīgu fizisko un psiholoģisko attīstību un ka tā var nopietni ietekmēt sociālo pielāgošanos ilgtermiņā, jo īpaši bērniem, kas ir jaunāki par 3 gadiem, bet arī tiem bērniem, kas ir jaunāki par 5 gadiem. Ciktāl ir nepieciešama alternatīva aprūpe, pastāv lielāka iespējamība, ka pozitīvs rezultāts attiecībā uz maziem bērniem būs tad, ja viņus drīz ievietos ģimenes aprūpē vai ģimenes modelim līdzīgā aprūpē. Dalībvalstis tiek mudinātas ieguldīt tādos alternatīvās aprūpes veidos un tos atbalstīt, kas mazajiem bērniem var garantēt drošību, aprūpes nepārtrauktību, mīlestību un iespēju veidot sirsnīgas ilgtermiņa attiecības, pamatojoties uz savstarpēju uzticēšanos un cieņu, piemēram, bērnus ieviejojot audžuģimenēs, nododot adopcijai vai sniedzot atbalstu paplašinātās ģimenes locekļiem. Ja ir paredzēta adopcija, nodrošina, lai “bērna intereses būtu pats svarīgākais apsvērums” (21. pants), nevis tikai “primārais apsvērums” (3. pants), sistemātiski paturot prātā un ievērojot visas attiecīgās bērnu tiesības un dalībvalstu pienākumus, kas noteikti Konvencijā un atgādināti šajā vispārējā komentārā.

c) *Bēgļi (22. pants)*. Tie mazie bērni, kas ir bēgļi, visticamāk, ir apjukuši, zaudējuši daudz no tā, kas viņiem bija pazīstams viņu ikdienas vidē un attiecībās. Viņi un viņu vecāki ir tiesīgi uz vienlīdzīgu piekļuvi veselības aprūpes, izglītības un citiem pakalpojumiem. Īpaši apdraudēti ir bērni, kas ir nepavadīti vai nošķirti no savām ģimenēm. Komiteja ir sniegusi sīkus norādījumus par šo bērnu aprūpi un aizsardzību savā Vispārējā komentārā Nr. 6 (2005) par rīcību attiecībā uz nepavadītiem un nošķirtiem bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts.

d) *Bērni ar invaliditāti (23. pants)*. Agrīnā bērnība ir periods, kurā parasti tiek konstatēta invaliditāte un atzīta tās ietekme uz bērna labklājību un attīstību. Mazus bērnus nekad nevajadzētu ievietot aprūpes iestādēs tikai viņu invaliditātes dēļ. Prioritāri, tostarp novēršot šķēršļus, kas traucē šo bērnu tiesību īstenošanu, ir jānodrošina, ka viņiem ir vienādas iespējas

pilnībā piedalīties izglītībā un sabiedriskajā dzīvē. Maziem bērniem ar invaliditāti ir tiesības uz atbilstošu speciālistu palīdzību, tostarp atbalstu viņu vecākiem (vai citiem aprūpētājiem). Pret bērniem ar invaliditāti vienmēr ir jāizturas ar cieņu, vienmēr ir jāatbalsta viņu cerības. (Sk. arī Komitejas ieteikumus, kas tika sagatavoti 1997. gada vispārējo diskusiju dienā, kura bija veltīta tēmai “Tiesības bērniem ar invaliditāti”, un kas iekļauti dokumentā CRC/C/66.)

e) *Kaitīgs darbs (32. pants)*. Dažās valstīs un reģionos bērni sāk strādāt agrīnā vecumā, tostarp dara darbus, kas var būt bīstami, ir saistīti ar sprāgstvielām vai kaitē veselībai, izglītības iegūšanai un ilgtermiņa izredzēm. Piemēram, mazus bērnus var sākt nodarbināt mājās vai lauksaimniecībā, vai arī viņiem var likt palīdzēt vecākiem, brāļiem vai māsām veikt bīstamus darbus. Pat ļoti mazi bērni var būt pakļauti ekonomiskajai izmantošanai, piemēram, viņus var izmantot vai nolīgt ubagošanai. Bažas rada arī mazu bērnu izmantošana izklaides nozarē, tostarp televīzijā, filmās, reklāmās un citos mūsdienu plašsaziņas līdzekļos. Dalībvalstīm ir noteikti pienākumi saistībā ar īpaši bīstamiem bērnu darba veidiem, kas norādīti Starptautiskās Darba organizācijas (SDO) 1999. gada Bērnu darba ļaunāko formu konvencijā (Nr. 182).

f) *Narkotisko un psihotropo vielu lietošana (33. pants)*. Lai gan ļoti mazi bērni tikai retos gadījumos lieto narkotiskās un psihotropās vielas, viņiem var būt nepieciešama speciālistu palīdzība, ja viņi ir piedzimuši mātēm alkoholiķēm vai narkomānēm, un aizsardzība, ja viņu ģimenes locekļi lieto minētās vielas un pastāv risks, ka arī bērni varētu nonākt saskarē ar tām. Turklāt viņus var skart alkoholisma un narkomānijas negatīvā ietekme uz ģimenes dzīves līmeni un aprūpes kvalitāti, kā arī pastāv risks, ka bērni agrīnā vecumā var sākt lietot narkotiskās un psihotropās vielas.

g) *Seksuāla izmantošana (34. pants)*. Mazi bērni, īpaši meitenes, ir pakļautas agrīnai seksuālai izmantošanai gan ģimenē, gan ārpus tās. Īpaši apdraudēti ir mazi bērni, kas dzīvo smagos apstākļos, piemēram, meitenes, kas tiek nodarbinātas kā mājkalpotājas. Mazi bērni kļūst arī par pornogrāfijas producentu upuriem; tas ir aplūkots 2002. gada Konvencijas par bērnu tiesībām Fakultatīvajā protokolā par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju.

h) *Bērnu tirdzniecība un nolauptšana (35. pants)*. Komiteja ir bieži paudusi bažas par pierādījumiem, kas liecina par pamesto un nošķirto bērnu tirdzniecību dažādiem mērķiem. Attiecībā uz pašiem jaunākajiem bērniem viens no šiem mērķiem var būt adopcija, jo īpaši (bet ne tikai) uz ārvalstīm. Pamata noteikumus un mehānismu ļaunprātīgas izmantošanas novēršanai šajā jomā paredz ne tikai Fakultatīvais protokols par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju, bet arī 1993. gada Hāgas Konvencija par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos, tāpēc Komiteja ir vienmēr konsekventi un noteikti mudinājusi visas tās dalībvalstis, kas atzīst un/vai atļauj adopciju, ratificēt šo līgumu vai pievienoties tam. Šo tiesību pārkāpšanu var palīdzēt novērst starptautiskā sadarbība, kam papildus tiek īstenota vispārēja dzimšanas reģistrācija.

i) *Likumiem neatbilstoša uzvedība un likumu pārkāpšana (40. pants)*. Nekādā gadījumā mazus bērnus (definēti kā jaunāki par 8 gadiem; sk. 4. punktu) nevajadzētu iekļaut tā minimālā vecuma juridiskajā definīcijā, kad iestājas kriminālatbildība. Tiem mazajiem bērniem, kas slikti uzvedas vai pārkāpj likumu, ir nepieciešama līdzjūtība, palīdzība un sapratne, lai uzlabotu viņu pašsavaldīšanās, sociālās empātijas un konfliktu risināšanas spējas. Dalībvalstīm ir jānodrošina, lai vecāki/aprūpētāji saņemtu piemērotu atbalstu un apmācību, lai varētu pildīt savus pienākumus (18. pants) un lai mazajiem bērniem būtu pieejama kvalitatīva izglītība un aprūpe agrīnā vecuma bērniem un (atbilstošā gadījumā) speciālistu padomi/terapijas.

37. Katrā no šīm situācijām un jebkura cita izmantošanas veida gadījumā (36. pants) Komiteja mudina dalībvalstis konkrēto situāciju, kurā nokļuvuši mazi bērni, iekļaut visos tiesību aktos, politikas nostādņēs un intervences pasākumos, lai veicinātu bērnu fizisku un psiholoģisku atlabšanu un sociālo reintegrāciju cilvēka cieņu un pašcieņu veicinošā vidē (39. pants).

VII. SPĒJU VEIDOŠANA AGRĪNĀ BĒRNĪBĀ

38. **Resursu piešķiršana agrīna vecuma bērniem.** Lai nodrošinātu mazu bērnu tiesību pilnīgu īstenošanu šajā svarīgajā dzīves posmā (paturot prātā agrīnā bērnībā gūtās pieredzes ietekmi uz bērnu izredzēm ilgtermiņā), dalībvalstis tiek aicinātas atbilstoši tiesībpamatotam regulējumam pieņemt vispārējus, stratēģiskus plānus ar noteiktu termiņu attiecībā uz agrīno bērnību. Tālab ir jāpalielina cilvēkresursi un finanšu resursi, ko piešķir agrīna vecuma bērniem paredzētiem pakalpojumiem un programmām (4. pants). Komiteja atzīst, ka dalībvalstis sāk īstenot agrīna vecuma bērnu tiesības no ļoti dažādiem izejas punktiem, jo atšķiras dalībvalstīs jau esošās politikas nostādnes, pakalpojumi un profesionālā apmācība saistībā ar agrīno bērnību, kā arī resursu apjoms, ko tās var piešķirt šai vecuma grupai. Komiteja atzīst arī to, ka dalībvalstīm var būt citas svarīgas prioritātes saistībā ar visa vecuma bērnu tiesību īstenošanu, piemēram, ja vēl netiek pilnībā nodrošināti vispārējie veselības aprūpes pakalpojumi un pamatizglītība. Tomēr daudzu šajā vispārējā komentārā minēto iemeslu dēļ ir svarīgi, lai būtu pietiekams valsts ieguldījums agrīna vecuma bērniem paredzētajiem pakalpojumiem un infrastruktūrai un lai valsts kopumā iedalītu pietiekamus resursus tieši agrīnās bērnības posmam. Tāpēc dalībvalstis tiek mudinātas veidot spēcīgas un vienlīdzīgas partnerības starp valdību, valsts dienestiem, nevalstiskajām organizācijām, privāto sektoru un ģimenēm, lai finansētu kompleksus pakalpojumus, atbalstot mazu bērnu tiesības. Visbeidzot Komiteja uzsver, ka tad, ja pakalpojumi ir decentralizēti, no tā nedrīkst ciest mazi bērni.

39. **Datu vākšana un pārvaldība** Komiteja atkārtoti norāda, cik svarīgi ir vispusīgi un aktuāli kvantitatīvie un kvalitatīvie dati par visiem agrīnās bērnības aspektiem, lai varētu formulēt, uzraudzīt un izvērtēt panākto progresu un novērtēt politikas nostādņu ietekmi. Komiteja apzinās, ka daudzās dalībvalstīs neeksistē atbilstošas sistēmas valsts līmeņa datu vākšanai par daudzām Konvencijā aplūkotajām jomām agrīnā bērnībā un ka nav viegli pieejami konkrēti un sagrupēti dati par bērniem agrīnā vecumā. Komiteja mudina visas dalībvalstis izstrādāt datu vākšanas sistēmu un rādītājus, kas saderīgi ar Konvenciju un sagrupēti pēc dzimuma, vecuma, ģimenes struktūras, dzīvesvietas pilsētā vai laukos un citiem svarīgiem kritērijiem. Šai sistēmai jāaptver visi bērni vecumā līdz 18 gadiem, bet īpaša uzmanība jāpievērš agrīnai bērnībai, sevišķi par tiem bērniem, kas pieder pie kādas no neaizsargātajām grupām.

40. **Spēju veidošana izpētei par agrīno bērnību.** Komiteja jau iepriekš šajā vispārējā komentārā norādīja, ka ir veikta plaša izpēte par bērnu veselības, augšanas un izziņas, sociālās un kultūras attīstības aspektiem, par pozitīvu un negatīvu faktoru ietekmi uz bērnu labklājību un par aprūpes un izglītības programmu agrīna vecuma bērniem potenciālo ietekmi. Arvien vairāk tiek īstenota izpēte arī par agrīno bērnību no cilvēktiesību perspektīvas, proti, par veidiem, kādos var tikt respektētas bērnu līdzdalības tiesības, tostarp viņiem piedaloties izpētes procesā. Teorija un ar agrīno bērnību saistītajā izpētē iegūtie pierādījumi var būt ļoti lietderīgi politikas nostādņu un prakšu izstrādē, kā arī iniciatīvu izvērtēšanā un par mazu bērnu labklājību atbildīgo personu izglītībā un apmācībā. Komiteja vērs uzmanību arī uz pašreizējās izpētes ierobežojumiem, jo tajā tiek aplūkoti agrīna vecuma bērni tikai nedaudzās situācijās un pasaules reģionos. Komiteja mudina dalībvalstis plānošanas procesa ietvaros saistībā ar agrīno bērnību veidot valsts un vietējā līmeņa spējas izpētes veikšanai par šo vecuma posmu, jo īpaši no tiesību perspektīvas.

41. **Apmācība par tiesībām agrīnā bērnībā.** Zināšanas un pieredze saistībā ar agrīno bērnību nav statiska un laika gaitā mainās. Iemesls tam ir sociālās tendences, kas ietekmē mazu bērnu, viņu vecāku un citu aprūpētāju dzīvi, izmaiņas politikas nostādņēs un prioritātēs attiecībā

uz viņu aprūpi un izglītību, inovācijas bērnu aprūpē, mācību programmās un pedagogijā, kā arī jauni pētījumi. Bērnu tiesību īstenošana agrīnā bērnībā rada izaicinājumus gan visām par bērniem atbildīgajām personām, gan pašiem bērniem, kad tie iegūst izpratni par savu lomu ģimenē, skolā un kopienā. Dalībvalstis tiek mudinātas nodrošināt sistemātisku apmācību bērnu tiesību jomā gan bērniem un viņu vecākiem, gan visiem speciālistiem, kas strādā ar bērniem vai bērnu labā, īpaši deputātiem, tiesnešiem, tiesas piesēdētājiem, advokātiem, tiesībaizsardzības amatpersonām, ierēdņiem, bērnu aizturēšanas iestāžu un vietu personālam, skolotājiem, veselības aprūpes iestāžu personālam, sociālajiem darbiniekiem un vietējiem līderiem. Turklāt Komiteja aicina dalībvalstis rīkot plašas sabiedrības informēšanas kampaņas.

42. **Starptautiskā palīdzība.** Atzīstot, ka daudzām dalībvalstīm, kas cenšas īstenot šajā vispārējā komentārā izklāstītos vispārējos noteikumus, var būt ierobežoti resursi, Komiteja iesaka līdzekļu devējām iestādēm, tostarp Pasaules Bankai, citām ANO struktūrām un divpusējiem līdzekļu devējiem, finansiāli un tehniski atbalstīt bērnu agrīnās attīstības programmas un noteikt, ka šis ir viens no galvenajiem mērķiem ilgtspējīgas attīstības atbalstam valstīs, kas saņem starptautisko palīdzību. Arī efektīva starptautiskā sadarbība var stiprināt spēju veidošanu politikas un programmu izstrādei, izpētei un profesionālajai apmācībai saistībā ar agrīno bērnību.

43. **Ar skatu nākotnē.** Komiteja aicina visas dalībvalstis, starpvaldību organizācijas, nevalstiskās organizācijas, augstāko mācību iestāžu mācībspēkus, profesionālās grupas un vietējās kopienas arī turpmāk atbalstīt neatkarīgu bērnu tiesību iestāžu izveidi un veicināt pastāvīgus augsta līmeņa politiskus dialogus un izpēti par agrīnā bērnībā saņemtās aprūpes izšķirošo nozīmi, tostarp dialogus starptautiskā, valsts, reģiona un vietējā līmenī.

Piezīmes

¹ Sk. Dž. Lensdauna [G. Lansdown], Bērna spēju attīstība [*The Evolving Capacities of the Child*], Florence, UNICEF Innocenti Research Centre, 2005.

² sk. publikāciju “Globālā zīdaiņu un mazu bērnu ēdināšanas stratēģija” [*Global Strategy for Infant and Young Child Feeding*], Pasaules Veselības organizācija, 2003.
